

Par kopdarbību: likumā un statūtos

Andris Miglavs, Valsts agrārās ekonomikas institūta direktors, -
"Latvijas Vēstnesim"

Šā gada 24. februārī tika izsludināts jaunais Kooperatīvo sabiedrību likums. Tas nosaka, ka trīs mēnešu laikā kopš likuma spēkā stāšanās visām Latvijā reģistrētajām un nodibinātajām kooperatīvajām (kopdarbības) sabiedrībām jāizdara grozījumi savos statūtos atbilstoši likumam un jāpārreģistrējas Uzņēmumu reģistrā. Uzņēmumu reģistra vēstulēm, ko saņem kooperatīvās sabiedrības, seko citas, kurās dažādas konsultatīvās firmas piedāvā palīdzību pārreģistrācijā par pietiekami labu samaksu. Tādēļ ir pats pēdējais laiks runāt par lietām, kuras būtu jāmaina statūtos, lai varētu reģistrēt statūtu grozījumus.

- Par to, ka Latvijai vajadzīgs jauns un šodienas apstākļiem atbilstošs likums par kooperatīvajām sabiedrībām, runāja jau labu laiku. Par galveno iemeslu tam, kādēļ neveidojas kooperatīvās sabiedrības, it kā uzskatīja jauna likuma trūkumu. Domāju, ka iepriekšējais kooperācijai veltītais likums, kurš bija spēkā kopš 1992. gada augusta, arī nebūt nebija no tiem sliktākajiem. Ja vēl ņem vērā to, ka tas bija viens no pirmajiem likumiem mūsu valstī, kas regulēja uzņēmējdarbību. Gandrīz visi pārējie uzņēmējdarbību regulējošie likumi tika pieņemti pēc tam. Tādēļ arī daži termini, izteiksmes forma "vecajā" likumā sāka būtiski atšķirties no pārējiem uzņēmējdarbības jomas likumiem. Un bija arī atsevišķas lietas, kuras likums līdz galam nereglamentēja un neļāva praksē pilnībā izmantot kooperatīvo sabiedrību principus. Tādēļ bija vairāki mēģinājumi no jauna ķerties pie kooperācijas likuma, bet neviens no tiem tā arī netika īstenots. Kad 1996. gadā kooperācijas valsts ministra amatu ieņēma Atis Slakteris, bija mēģinājums vēlreiz atgriezties pie kooperācijas likuma. Šis mēģinājums vainagojās panākumiem, par ko var uzskatīt februārī izsludināto Kooperatīvo sabiedrību likumu.

Ar ko šis jaunais likums atšķiras no iepriekšējā?

Pirmais. Šis likums mēģina stiprināt kooperatīvo sabiedrību pamatatšķirību no pārējiem uzņēmējdarbību reglamentējošajiem likumdošanas aktiem. Šī atšķirība vēsta, ka kooperatīvā sabiedrība pati par sevi nav peļņas gūšanas sabiedrība, bet gan biedru organizācija, kuras uzdevums ir palīdzēt saviem biedriem atrisināt viņu saimnieciskās un arī sociālās problēmas.

Taču - sociālās problēmas nevis ar politiskiem, bet ar ekonomiskiem līdzekļiem. Piemēram, dzīvokļu kooperatīvi, kas šobrīd ir ļoti aktuāli saistībā ar privatizāciju, garāžu kooperatīvi, mazdārziņu vai arī bērnu dārzu kooperatīvi, kas vēl nav kļuvuši īpaši populāri, un tā tālāk. Tātad - kopīgajiem spēkiem risināt problēmu, ko katram atsevišķi vai nu nav pa spēkam, vai arī nav mērķtiecīgi risināt.

Tas pats sakāms arī, piemēram, par labības kombainu vai par kartupeļu tehnikas iegādāšanos, ja nav pietiekami lielu platību, ko pašam savā saimniecībā apstrādāt. Tātad - ja tiek kopīgi iegādāta viena vai cita tehnika, tad mērķis šajā gadījumā būs nevis gūt kopīgu peļņu no tehnikas izmantošanas vai kādas citas kopīgas saimnieciskās darbības, bet gan ar šo kopīgo saimniecisko darbību uzlabot peļņas vai ienākumu gūšanas iespējas katram savā saimniecībā.

Ja, darbojoties kooperatīvajās sabiedrībās ir iespējams gūt lētākus pakalpojumus vai paveras iespēja pārdot produkciju, ko citādi izdarīt nebūtu iespējams (nevienam uzpircējam šī produkcija šobrīd neliekas pievilcīga), tad šī darbošanās būs nevis peļņas gūšana, bet gan ienākumu gūšanas uzlabošana no saimniecībā radītā lauksaimniecības produkta.

Tātad - ienākumi no savu produktu realizācijas. Tā ir būtiskākā atšķirība starp kooperatīvajām sabiedrībām un citām uzņēmējdarbībām. No šīs atšķirības izriet viens no galvenajiem kooperatīvo sabiedrību principiem, proti, kas ir kooperatīvo sabiedrību īpašnieks un saimnieks?

Kooperatīvās sabiedrības īpašnieks un saimnieks ir šīs sabiedrības pakalpojumu lietotājs: cilvēks, uzņēmums, cita sabiedrība, kam nepieciešami konkrētās kooperatīvās sabiedrības pakalpojumi.

Ja paskatāmies, kā šo principu ievēro dzīvē, tad redzam, ka daudzas kooperatīvās sabiedrības pastāv un pat sekmīgi strādā, tomēr - kas tad ir šis kritērijs, kas apliecina sekmīgu sabiedrības darbību? Peļņa, apgrozījums, ieiešana tirgū? It kā jā, taču - to ir izdarījis uzņēmums, kurš, iespējams, pieder kooperatīvajai sabiedrībai. Taču, vai pati sabiedrība ir sekmīga, tas vēl ir jautājums. Tādēļ jānoskaidro, cik no produkcijas, ko realizē uzņēmums, ir pašu kooperatīva biedru saražotā produkcija, vai tie ir piecpadsmit, desmit, varbūt tikai pieci procenti? Un jāuzdod vēl viens jautājums: cik no savas produkcijas sabiedrības biedri realizē caur kooperatīvās sabiedrības uzņēmumu? Atbilde atkal ir līdzīga: pusi, trešdaļu, desmito daļu vai vispār neko. Tātad - sekmīgi strādājošs uzņēmums vēl neliecina par sekmīgi strādājošu kooperatīvo sabiedrību. Jo šī sabiedrība ir uzņēmuma īpašniece, nevis pats uzņēmums. Kooperatīvajai sabiedrībai var arī nepiederēt nekāds uzņēmums, bet gan tikai piena mašīna vai sistēma, kādā veidā organizēt saviem biedriem piena savākšanu vai ko citu. Tātad kooperatīvā sabiedrība nekādā gadījumā nav tikai tā, kam pieder liels un spēcīgs ražošanas uzņēmums. Tas pārsvarā tā ir, bet tie nav arvien tieši saistīti lielumi. Un šī atšķirība būtu jāsaprot ikvienam, kurš vēlas piedalīties kooperatīvo sabiedrību attiecību sakārtošanā: sabiedrība ir īpašnieku organizācija, kuras uzdevums ir kalpot saviem biedriem.

No šīs definīcijas izriet nepieciešamība biedriem vienoties par mērķi, kādēļ tiek meklēta un atrasta kopīga valoda un kādēļ nepieciešams kopīgi meklēt problēmu risināšanas iespējas. Gribētos teikt, ka vairuma lauksaimniecības kooperatīvo sabiedrību darbību varētu skicēt kā sēdēšanu uz diviem soliem, kas atrodas katrs pie savas pretējās telpas sienas. Uz viena no šiem soliem sēž strādājošie ar savām interesēm, uz otra - lauksaimniecības produkcijas ražotāji, kuri izmanto šīs sabiedrības pakalpojumus (viņu interesēs ir samazināt uzņēmumā strādājošo skaitu, uzņēmuma darbības izmaksas un panākt, lai uzņēmums izpilda biedru, nevis uzņēmumā strādājošo vēlmes). Protams, tas nav vienkārši, un bieži nākas meklēt kompromisus starp strādājošajiem un īpašniekiem. Taču jebkurā gadījumā ir skaidri jāizšķiras, kā interesēs uzņēmums strādās un kas būs galvenais stratēģiskā virziena noteicējs. Tie varētu arī būt strādājošie, taču tikai tajā gadījumā, ja konkrētā kooperatīvā sabiedrība ir darbinieku sabiedrība. Tad ir skaidri jāapzinās, ka, piemēram, šī ir mehanizatoru darbinieku kooperatīvā sabiedrība, kuras galvenais uzdevums ir veidot savu saimniecisko darbību tā, lai sabiedrības biedriem nodrošinātu darbu - vairāk un labāk apmaksātu. Taču tā nebūs nedz lauksaimnieku, nedz zemnieku kooperatīvā sabiedrība, bet gan šajās darbnīcās strādājošo kooperatīvā sabiedrība

Tātad - dibinot jaunas kooperatīvās sabiedrības, jaunais likums liek šo lietu sakārtot jau pašā sākumā, sabiedrību dibinot. Savukārt jau esošajām kooperatīvajām sabiedrībām likums ļauj šīs attiecības sakārtot

Otra būtiskā lieta - sabiedrības pārvalde. Līdz šim sabiedrībā pastāvēja divas pamatpretrunas. Pirmā - jebkuram sabiedrības biedram ar likumu tika garantēta viena balss, bet vienlaikus nebija izveidota saite, ka sabiedrības biedri ir tās pakalpojumu izmantotāji. Neatkarīgi no tā, vai šis biedrs ir ieinteresēts kooperatīvās sabiedrības darbības mērķu sasniegšanā un vai vispār izmanto šīs sabiedrības pakalpojumus. Otrā - visa sabiedrības faktiskā vadība bija koncentrēta viena cilvēka - valdes priekšsēdētāja - rokās. Un vairumā gadījumu tika pārstāvētas nevis kooperatīvās sabiedrības biedru, bet gan uzņēmuma ražošanas vadītāju intereses. Tā tas bija pārlicinošā vairākumā gadījumu. Rezultātā it kā biedri ir īpašnieki un saimnieki, bet patiesībā sabiedrībā visu nosaka ražošanas vadītājs jeb valdes priekšsēdētājs.

Tas nenozīmē, ka valdes priekšsēdētājs ir slikts, ja viņš labi un korekti darījis savu darbu. Taču viņš ne vienmēr ir pildījis kooperatīvās sabiedrības biedru un lietotāju interešu pārstāvēnieciskās funkcijas. Tādēļ jaunais likums paredz iespējas dalīt vairākās daļās sabiedrības biedrus - pamatpaju īpašniekos, kuri ir kooperatīvās sabiedrības pakalpojumu pamatlietotāji un kuru interesēs kooperatīvajai sabiedrībai ir jāstrādā; papildpaju īpašniekos, kuri sabiedrībā ir ieguldījuši savus līdzekļus, piemēram, privatizācijas procesa laikā, un kuru vienīgās intereses ir gūt peļņu no savām pajām; un darbinieku paju īpašniekos, kas atrisina iespējas, kā piesaistīt darbiniekus ilglaiēcīgākam darbam šajā sabiedrībā.

Pamatpaju īpašniekiem ir visas sabiedrības biedru tiesības, tajā skaitā arī balsstiesības. Pamatpaju īpašniekiem ir tiesības brīvi atsavināt savas pajas un iegūt savā īpašumā jaunas. Katra kooperatīvā sabiedrība var arī izvēlēties papildpajas. Šīs pajas pēc nozīmes ir līdzīgas akcijām akciju sabiedrībās vai sabiedrībās ar ierobežotu atbildību, tās tiek piešķirtas par biedru mantisko ieguldījumu un nav tieši saistītas ar biedru citāda veida līdzdalību kooperatīvās sabiedrības pakalpojumu izmantošanā. Jāpiebilst, ka papildpaju ieviešana nav obligāts nosacījums, tāpat kā obligāti nav ieviešamas arī darbinieku pajas. Taču pēc saviem ieskatiem kooperatīvā sabiedrība var ieviest arī darbinieku pajas, kuras arī pēc savas nozīmes ir līdzīgas darbinieku vai personāla akcijām akciju sabiedrībās. Darbinieku pajas pat var izsniegt uz peļņas rēķina bez atlīdzības - par labu darbu kā prēmiju, kas veido arī savdabīgu pensijas kapitālu. Šīm pajām ir ierobežotas atsavināšanas tiesības, un tās var zaudēt, tikai viena vai cita iemesla dēļ aizejot no darba šajā kooperatīvajā sabiedrībā. Aizejot pensijā no kooperatīvās sabiedrības, šīs pajas var vai nu atstāt savā īpašumā, vai arī sabiedrība tās par naudu atsavina no akciju īpašnieka. Mehānisms, kādā veidā tālāk notiks darbības ar šīm pajām, ir jāparedz kooperatīvās sabiedrības statūtos. Tātad - sabiedrībai, pieņemot lēmumu par grozījumiem statūtos, ir jāizšķiras, kāda veida pajas sabiedrībā būs - viena, divu vai trīs veidu.

Taču, atgriežoties pie kooperatīvās sabiedrības vadības, līdztekus valdei un tās priekšsēdētājam jaunais likums paredz tādu pretpēku kā padome un tās priekšsēdētājs. Valdes priekšsēdētājs var būt jebkura persona, nebūt ne noteikti zemnieks, sabiedrības dalībnieks. Taču padomes priekšsēdētājam noteikti ir jābūt izvēlētam no biedru vidus un jāpārstāv biedru intereses. Tātad - padome ir īpašniekus un biedrus organizējošs spēks, kas liek savās interesēs darboties izpildinstitūcijai - valdei, kurai jānodrošina sekmīga saimnieciskā darbība. Padome ir uzraudzības institūcija. Valdes vietā kā izpildinstitūcija var būt arī tikai viens izpilddirektors. Tas atkarīgs no kooperatīvās sabiedrības darbības apjoma. Tāpat padomes vietā var būt tikai kopsapulce, kas jebkurā kooperatīvajā sabiedrībā ir augstāka darbības uzraudzības un lēmējainstitūcija. Likums nosaka, ka kooperatīvajā sabiedrībā noteikti jābūt šiem diviem sabiedrības pārvaldes zariem. Protams, ļoti lielās kooperatīvo sabiedrību savienībās var būt gan kopsapulce, gan padome, gan valde, gan arī izpilddirekcija. Viss atkarīgs no sabiedrības darbības apjoma un no pašas sabiedrības biedriem, cik liela un kāda veida pārvaldes sistēma kooperatīvajā sabiedrībā vai sabiedrību savienībā būs. Tā ir otra būtiskā atšķirība jaunajā likumā.

Trešais bloks ir jautājums par peļņas sadali. "Vecajā" likumā iekļautās normas paredzēja, ka peļņa tiek sadalīta proporcionāli biedru pajām. Tas radīja pretrunu starp sabiedrības biedriem kā kapitāla ieguldītājiem un biedriem kā pakalpojumu lietotājiem par tarifu noteikšanu un citām principiālām lietām. Lai šīs pretrunas atrisinātu, Kooperatīvo sabiedrību likumā ir iestrādāts princips, kas ļoti labi darbojas daudzviet citur pasaulē, proti, peļņas atmaksas princips. Šādi kooperatīvā, kas ir ne-peļņas (nevis bezpeļņas) uzņēmums, tiek realizēta tā pamatbūtība: ja ir izdevies līdzekļus ietaupīt un ir radusies kāda peļņa, tad šo peļņu daļa nevis proporcionāli pajām, bet gan proporcionāli sadarbības apjomam. Tātad - jo vairāk piena biedrs ir nodevis sabiedrībai, jo lielāku peļņu šīs sadarbības ceļā sabiedrība ir guvusi, jo arī lielāku peļņas daļu saņem attiecīgais biedrs. Bez tam, ja sabiedrība ir pirkusi pienu arī no piensaimniekiem, kas nav sabiedrības biedri, un guvusi peļņu, jebkurā gadījumā peļņa tiek sadalīta tikai sabiedrības biedru starpā, kuri ir piegādājuši pienu savai kooperatīvajai sabiedrībai. Tādējādi tiek radītas priekšrocības tiem saimniekiem, kuri ir sabiedrības biedri, salīdzinājumā ar tiem, kuri nav šīs kooperatīvās sabiedrības biedri. Šādu peļņas atmaksas principu nosaka Kooperatīvo sabiedrību likuma 34. pants.

Šī tēze rada vēl kādu tālejošāku domu. Proti, varētu tikt sagatavots papildinājums likumā par uzņēmumu un iedzīvotāju ienākumu nodokli un kooperatīvo sabiedrību ienākumu nodokli, kas paredz, ka par šo peļņas daļu, kas sadalāma šādā formā, kooperatīvo sabiedrību ar ienākuma nodokli neaplied, bet šo peļņas daļu ieskaita attiecīgā biedra ienākumos, uz kuru attiecas atvieglojumi, ja tādi ir. Taču, lai šādu labojumu veiktu, nepieciešams kāds politiskais spēks, kas tēzi izvirzītu cauri Saeimai un pieņemtu to savā programmā realizācijai. Pagaidām tas izdevies nav.

Tie bija trīs lielākie izmaiņu bloki, kas jāveic, lai kooperatīvās sabiedrības varētu statūtos pārreģistrēt. Paralēli šīm būtiskākajām lietām vēl jāpievērš uzmanība dažiem citiem jautājumiem,

kuru nepieciešamību arī nosaka jaunais Kooperatīvo sabiedrību likums un kuras nepieciešamas, lai novērstu pretrunas jau esošajos kooperatīvo sabiedrību statūtos.

Kooperatīvo sabiedrību likums nosaka, ka sabiedrības minimālajam pamatkapitāla lielumam jābūt 2000 latu. Agrāk sabiedrības pamatkapitāla lielumu noteica paraugstatūti, kuri vairumā gadījumu jau ir novecojuši naudas maiņas un inflācijas rezultātā. Līdz ar to šī pamatkapitāla minimālā vērtība, var uzskatīt, vispār nebija noteikta. Pieļauju, ka pašlaik noteiktā minimālā pamatkapitāla vērtība - 2000 latu - dažām kooperatīvajām sabiedrībām varētu radīt nepārvaramus šķēršļus. Taču šāds pamatkapitāla lielums palīdzēs kooperatīvajām sabiedrībām sakārtot savu darbību, jo, ja šādi "griesti" ir par augstu, tas nozīmē, ka šāda sabiedrība kā aktīva saimnieciska vienība savu darbību kādu laiku jau ir beigusi. Šodienas ekonomiskajā vidē sabiedrība ar mazāku pamatkapitālu kā 2000 latu diez vai var pastāvēt kā saimnieciski akurāta. Izņēmums ir vienīgi apsaimniekotāju sabiedrības - garāžu īpašnieku, dzīvokļu īpašnieku, dārziņu vai arī bērnu dārzu kooperatīvās sabiedrības, par ko jau minēju sarunas sākumā.

Varbūt nedaudz sīkāk par to, kā šo pamatkapitālu iespējams palielināt. Kā zināms, pamatkapitāls ir viens no bilances pasīvu puses elementiem, kas raksturo sabiedrības pašu kapitālu. Materiālais segums tam var būt visdažādākais - gan nauda, gan kustamā un nekustamā manta. Ja runājam par vērtspapīru ieguldījumu pamatkapitālā, manuprāt, varētu pastāvēt arī šāds variants. Taču likums to precīzi nenosaka, un iespēja ieskaitīt vērtspapīrus pamatkapitāla vērtības palielināšanā vēl ir diskutējama. Manuprāt, tā tam vajadzētu būt, un šāds variants nevarētu radīt šķēršļus. Protams, šeit jāskatās, vai paju un akciju var uzskatīt par vērtspapīru, jo tā ir līdzdalības apliecinājums vienā vai citā sabiedrībā. Ja šis līdzdalības apliecinājums nav kotējams biržā, tad šāds dokuments nav uzskatāms par vērtspapīru ar konkrētu mantisko segumu. Taču reāli šis jautājums acīmredzot vēl pilnībā nav sakārtots. Kooperatīvo sabiedrību likums uz šo jautājumu atbildi nedod, atbildi varētu meklēt likumā par gada pārskatiem.

Statūtos noteikti jābūt izmaiņām jautājumos, kas skar peļņas sadali. Vispirms - par rezerves kapitālu. Šāds kapitāls noteikti ir jāveido, un tā lielumam ir jābūt ne mazākam par pusi no pamatkapitāla vērtības. Ja rezerves kapitāls nesasniedz pusi no pamatkapitāla, tad tajā jāieskaita vismaz 40 procenti no sadalāmās pēcnodokļu peļņas - atšķirībā no iepriekšējā likuma prasībām, kas noteica, ka rezerves kapitālam jābūt ne lielākam par vienu trešo daļu no pamatkapitāla vērtības.

It kā nav lielas atšķirības, tomēr rezerves kapitālu nepieciešams pietiekami strauji palielināt, lai būtu līdzekļu segums, kas nodrošina kooperatīvās sabiedrības stabilu darbību. Jo rezerves kapitālu varētu dēvēt arī par sava veida riska fondu, kas garantē sabiedrības biedru ieguldījumu drošību - ja gadās zaudējumi, tad tos var kompensēt no rezerves kapitāla. Tāpat rezerves kapitāls dod garantijas sabiedrības kreditoriem un darījumu partneriem. Katrā atsevišķā sabiedrībā var būt dažāds šī rezerves kapitāla dalījums - var paredzēt līdzekļus jaunu pamatlīdzekļu iegādei, neparedzētu zaudējumu segšanai vai kādām citām lietām, kas kopā veido kooperatīvās sabiedrības rezerves kapitālu.

Kooperatīvo sabiedrību likums nosaka arī viena sabiedrības biedra īpašumā esošo paju skaitu. Šim noteiktajam ierobežojumam ir jābūt atspoguļotam sabiedrības statūtos. Protams, ierobežojumam ir jābūt reālam, un tas izrietēs no biedru skaita, no paju daudzuma un no citiem sabiedrības kapitālu un apriti veidojošajiem komponentiem.

Ar jauno likumu arī ir legalizēta viena būtiska kooperatīvās sabiedrības lieta, proti, nevēlēšanās sabiedrībā uzņemt jaunus biedrus. Kooperatīvo sabiedrību likums nosaka to, ka kopsapulces lēmums par biedru neuzņemšanu ir galīgs un to nav iespējams pārsūdzēt. Līdz ar to vairs nav nepieciešama absurdi liela iestāšanās maksa, kas dažās kooperatīvajās sabiedrībās bija pat vairāki desmiti tūkstošu latu. Tā faktiski padarīja šo sabiedrību par pilnīgi slēgta tipa sabiedrību, kaut arī pēc klasiskās definīcijas kooperatīvā sabiedrība ir atklāta sabiedrība jebkuram potenciālajam dalībniekam. Likums paredz, ka iestāšanās maksa ir ierobežota līdz vienam pajas nominālam, tāpēc attiecīgie grozījumi jāizdara arī kooperatīvās sabiedrības statūtos.

Taču arī šeit ir daļēja pretruna. Kooperatīvo sabiedrību likuma 18. panta trešajā daļā ir teikts, ka nevienai personai nevar atteikt uzņemšanu kooperatīvajā sabiedrībā, ja vien šī persona nav izslēgta

no kooperatīvās sabiedrības par statūtu pārkāpumu. Atteikties uzņemt jaunus biedrus var vienīgi tās kooperatīvās sabiedrības, kuras atbilstoši statūtiem apkalpo tikai savus biedrus un nespēj sekmīgi apkalpot lielāku biedru skaitu. Bet jebkurā gadījumā kopsapulces balsojums par viena vai jauna biedra neuzņemšanu ir galīgs un nav pārsūdzams, neraugoties uz spēju vai nespēju nepieciešamo pajas nominālvērtību iemaksāt.

Rūta Bierande,

"LV" lauksaimniecības

redaktore